

استوخودوس - لاواند

لاواندها که به طور کلی به فرانسوی Lavande و به انگلیسی Lavender گفته می‌شود، دسته‌ای از گیاهان هستند از خانواده Labiatae جنس Lavandula دارای گل‌های به رنگ بنفش یا آبی به شکل خوشه و دارای گونه‌های مختلفی می‌باشند که بومی مناطق مدیترانه‌ای هستند و از نظر زیتنی و عطری نیز کاشته می‌شوند. در اینجا به شرح مشخصات چند گونه از آنها که از نظر خواص طبی مورد توجه می‌باشند، می‌پردازیم از جمله:

1. *Lavandula stoechas* L. که به اسطوخودوس معروف است.

2. *Lavandula vera* DC. که به خزامی مشهور است.

3. *Lavandula spica* Cav.

لاواندها بومی ایران نیستند ولی عده‌ای از گیاه‌شناسان معتقدند که در ایران در بعضی مناطق کاشته می‌شود و حالیه می‌روید. در مخزن الادویه آمده است که اسطوخودوس در مازندران می‌روید و اهالی تنکابن آن را «تروم» نامند.

و در فلور ایران نیز از گونه *L. coronopifolia* L. و مترادف آن *L. burmanni* Benth. ذکر کرده است که در جنوب ایران می‌روید.

1. اسطوخودوس

در ایران «اسطوخودوس» مشهور است. در کتب طب سنتی با نامهای

معارف گیاهی، ج 5، ص: 216

«اسطوخودوس» و «شاهسبرم رومی» و «انس الارواح» و «ممسک الارواح» آمده است. در بازار مکه به نام «ضرم» گفته می‌شود. به فرانسوی *Lavande stoechas* و *Stoechas Arabique* و به انگلیسی *Topped lavender* و *French lavender* نامند.

گیاهی است از خانواده Labiatea نام علمی آن *Lavandula stoechas* L. می‌باشد.

مشخصات

اسطوخودوس گیاهی است چندساله بشکل بوته کوچک به بلندی نیم متر خیلی پرشاخه. ساقه‌های آن 4 گوشه، برگهای آن دراز، متقابل و پوشیده از کرک سفید پنبه‌ای. گل‌های آنکه در بهار ظاهر می‌شود به رنگ بنفش تیره به صورت سنبله.

این‌گونه در پرتغال، جزایر قناری و مناطق حاشیه مدیترانه، الجزایر، عربستان تا استانبول و آسیای صغیر انتشار دارد. وجود آن در ایران به‌طور خودرو تا به حال گزارش نشده است. تکثیر لاواندها از طریق کاشت قطعه‌ای از سوش گیاه وحشی در زمین زراعتی یا با کاشت دانه آن انجام می‌گیرد. دانه را قبلا در آذرماه در خزانه می‌کارند و در بهار گیاه چند برگه را به مزرعه منتقل می‌کنند. در ایران در بعضی نقاط کاشته می‌شود. از طریق قلمه شاخه‌های جوان نیمه‌چوبی گیاه و یا با خوابانیدن نیز تکثیر می‌شود.

ترکیبات شیمیایی

از نظر ترکیبات شیمیایی گیاه اسطوخودوس دارای اسانس است که شامل ستون و سینئول و یک الکل، لینالول می‌باشد. از برگها و قسمت سبز گیاه در حدود 0/315 درصد از این اسانس روغنی فرآر به دست می‌آید.

خواص - کاربرد

اسطوخودوس دارای گل و برگهای معطر است، طعم آن تلخ و تخم آن بسیار ریز و کمی پهن به رنگ زرد تیره مایل به سیاه. از برگ، گل و تخم آن پس از مالش بویی شبیه کافور متصاعد می‌شود. از نظر طبیعت طبق نظر غالب حکمای طب سنتی گرم و خشک است و از نظر خواص معتقدند که محلل و بازکننده گرفتگی‌ها می‌باشد. دم کرده 5 گرم از برگ و سرشاخه گلدار آن مقوی بدن و قوای دماغی و تفکر و همچنین مقوی احشا و آلات داخل شکم و مفرج

معارف گیاهی، ج 5، ص: 217

است و برای بیماری‌های سینه، سرفه، ورم‌های نزله‌ای و زکام نافع است و خاصیت مسهلی دارد. اخلاط فاسدشده و بلغمی و سوداوی را رفع می‌کند و برای بیماری‌های کبدی و طحال و مجاری ادرار نافع و مفید است. اگر مقداری از برگ و سرشاخه‌های گلدار خشک آن را ساییده و با آب عسل به‌طور ساده و یا به صورت مرتبا با شکر و عسل تهیه و مقداری از آن را که حدود 5 گرم اسطوخودوس در آن باشد، هر شب تا مدتی بخورند برای رعشه و سرگیجه و تقویت ذهن، حافظه، رفع فراموشی، صرع، وسواسهای سوداوی، مالیخولیا، سستی، تشنج، خواب‌رفتگی اعضا، پریدن ناگهانی بعضی از اعضا و رفع غم و اندوه مفید است. اگر اسطوخودوس با عاقرقرا و سکنبج خورده شود برای صرع مفید است و همچنین اگر آن را با گوشت حنظل مخلوط نموده و بخورند که استفراغ آورد و سالی چند مرتبه این کار تکرار شود که تنقیه خوبی از معده شود برای صرع‌های بلغمی و سوداوی مفید است. روی هم‌رفته حکمای طب

سنتی اسطوخودوس را جاروی دماغ می‌دانند که دماغ را از تمام فضولات بلغمی تمیز می‌کند و گرفتگی‌ها را باز می‌نماید و مقوی همه قوا می‌باشد. توصیه دیگر این است که اسطوخودوس 1 واحد، گشنیز 1/3 واحد، مرزنجوش 1/4 واحد، مصطکی 1/6 واحد، هلیله کابلی 1/6 واحد و کندر 1/6 واحد. اینها را مخلوط کنند و بجوشانند و قبل از خواب بیاشامند (مقدار خوراک در هر بار آن قدر باشد که در حدود 5 گرم اسطوخودوس خورده شود) و مدتی این کار را ادامه دهند برای رفع نزله و سنگینی شنوایی و ضعف قوه دید چشم و تنگی نفس بسیار مفید است.

توصیه دیگر این است که 2 واحد اسطوخودوس و یک واحد ریشه کبر را با عسل مخلوط نموده و بخورند و برای برودت معده و بواسیر نافع است و با سکنجبین و نمک هندی مسهل بسیار قوی می‌باشد. ضماد آن برای دردهای مفاصل مفید است و اگر اسطوخودوس را با آویشن و تخم کرفس بجوشانند و با دواي مسهل بخورند برای رفع دل‌پیچه مفید است.

اسطوخودوس برای اشخاص صفاوی مزاج مضرّ و عطش‌آور است و ایجاد آشفستگی می‌نماید از این نظر باید با سکنجبین خورده شود. برای ریه مضرّ است از این نظر باید با کتیرا و صمغ عربی خورده شود. مقدار خوراک آن 5 گرم و حد اکثر 20 گرم است.

معارف گیاهی، ج 5، ص: 218

2. لاواند حقیقی

به فرانسوی Lavande vraie و Lavande officinale و Lavande femelle و نام‌های محلی Spicanard یا Spiquenard و به انگلیسی True lavender گفته می‌شود. گیاهی است از خانواده Labiatae نام علمی آن Lavandula vera DC . و مترادفهای آن Lavandula officinalis Chaix و Lavandula spica Loisel . می‌باشد.

این گیاه در اروپا در مناطق جنوبی آلپ می‌روید و وجود آن در ایران به‌طور خودرو تا حال گزارش نشده است.

3. لاواند کبیر

به فرانسوی Aspice و Lavande aspic و Lavande m le و Grande lavande و Lavande blanche و به انگلیسی Spick نامیده می‌شود. گیاهی است از خانواده Labiatae نام علمی آن Lavandula spica Car . و مترادف آن Lavandula fragrans Salisb . می‌باشد.

دو گونه فوق در کتب طب سنتی با نامهای «خزومی» و «اروانه شیرازی» نامبرده شده است. این دو از نظر مشخصات گیاهی شبیه یکدیگرند و اختلافات کمی دارند از جمله گونه *L. vera*. مانند اسطوخودوس دارای بوته کوچک به بلندی تقریباً 50-60 سانتی متر است درحالی که گونه *L. spica* دارای بوته بلند به ارتفاع حدود یک متر است. کاسه گل گونه *L. spica* پنبه‌ای است به طوری که گل آن سفید به نظر می‌رسد و آن را لاواند سفید هم می‌گویند. از نظر ترکیبات شیمیایی نیز کمی متفاوت‌اند. مثلاً اسانس لاواند کبیر به اسانس اسپیک *E. d'aspic* یا *L'huile d'aspic* معروف است که در نقاشی مصارف مخصوص دارد. راندمان اسانس از شاخه‌های گلدار و گلها و برگ لاواند در حدود 0/7 درصد است.

لاواندهای فوق از نظر خواص دارویی مورد توجه هستند و خواص آنها شبیه یکدیگر است و مشابه اسطوخودوس می‌باشد. در اسانس آنها کافور و ایزومرهای مختلف آن وجود دارد.

از نظر طبیعت خزومی گرم و خشک است و گل آنها مانند سایر گونه‌ها از سایر اندام گیاه گرمتر است. از نظر خواص معتقدند که گرم‌کننده است و بازکننده گرفتگی‌ها

معارف گیاهی، ج 5، ص: 219

بوته لاواند شاخه‌ای از لاواند حقیقی A - گل

می‌باشد. سردرد را رفع می‌کند، نفخ و گاز را تحلیل می‌برد. مقوی معده و کبد و طحال و بازکننده انسداد آنها است و مدر نیز می‌باشد.

شیاف خزومی در مهبل برای پاک کردن و خشک کردن رطوبتهای مزمن رحم و خوشبو کردن آن و ضماد آن با آرد جو برای التیام زخمها و تحلیل ورمها مفید است.

برای گرم مزاجان مضر است از این نظر باید با مورد مصرف شود.

مقدار خوراک آن 5 و حد اکثر تا 10 گرم است که در 1000 گرم آب جوش دم کرده و خورده شود. لاواند حقیقی شبیه اسطوخودوس در استعمال خارجی با مالیدن جوشانده آن روی عضو برای کاهش درد و ناراحتی‌های روماتیسم و نقرس و کوبیدگی و خون‌مردگی و دررفتگی اعضا مفید می‌باشد و برای ضد عفونی زخمها نیز به کار می‌رود. در اروپا مرسوم است از گل‌های گونه *L. Stoechas* برای تهیه بالشهای

معارف گیاهی، ج 5، ص: 220

بهداشتی و از گرد آن برای دود کردن استفاده می‌شود. اسانس اسطوخودوس برای ناراحتی‌های سینه و درد شکم و برای رفع سردردهای عصبی و صفاوی به کار می‌رود. از کمپرس تهیه شده از گل‌های اسطوخودوس برای کاهش درد روماتیسم و دردهای عصبی استفاده می‌کنند.

در فرانسه مرسوم است برای عرق کردن و تسکین تب و به عنوان مدّر و در موارد گریپ، دم‌کرده 5 گل را مخلوط کرده و به شرح زیر عمل می‌کنند.

گل لاواند حقیقی 10 گرم، گل همیشه بهار 5 گرم، گل گاوزبان 5 گرم، گل رتم¹ 5 گرم و گل بنفشه وحشی 5 گرم. اینها را خوب مخلوط می‌کنند و یک قاشق مرباخوری از این مخلوط را در یک فنجان آب جوش به مدت 10 دقیقه دم می‌کنند.

از این دم‌کرده 4-3 بار یعنی 4-3 فنجان در روز می‌خورند، بسیار مفید است.²

¹ (1) Genet.

² میر حیدر، حسین، معارف گیاهی، 8 جلد، دفتر نشر فرهنگ اسلامی - تهران، چاپ: هفتم، 1385 ه.ش.